№ 141 Սեպտեմբերի 30 Ուրբաթ 1883 Սեպտեմբերի 30 Ուրբաթ № 141

ՏԱՍՆԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլ, կէս տարվանը 6 բուբլ։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԴՕԿՏՕՐ Ա. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ

ՆՈՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆԸ

Սերգիևսկի փողոց, Նիկ. Փրիդօնովի տանը, № 17.

2—4

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Նամակ Թէլաւից։ Նամակ Խմբագրին։ Նամակ Խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Արտաքին լուրեր։—ԹԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ։—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։—ՑԱՑՏԱՐԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ։ Պ. Հայկունու կրիտիկան և «Կայծեր»։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԷԼԱՒԻՑ

Սեպտեմբերի 20-ին

«Մշակ»-ի ընթերցողները գաւառական թղթակցութիւններով գուցէ այնպէս չը հետաքրքրվեն, ինչպէս առաջնորդող կամ առհասարակ ամփոփ յօդուածներով, սակայն աչքի առաջ ունենալով մեր հեռաւոր, մանաւանդ վրացախօս ազգակիցների վիճակը ու պէտքերը, չը պէտք է նրանց անտես առնենք։

Այս տարի, ինչպէս առհասարակ լսվում է ամեն կողմից, Թելաւի տնտեսական վիճակը գուցէ աւելի լաւանայ չնորհիւ հացի և խաղողի առատութեան։ Ամենքը մեծ յոյս ունեն, որ Կախէթը այս տարի աւելի լաւ և առատ գինի կարտադրի, այգիքաղերը արդէն սկսվել են։—Հացի էժանութիւնը արդէն իրողութիւն է։

Գալով մտաւորականին՝ պէտք է խոստովանենք, որ տեղիս հայոց երկսեռ ուսումնարանները բաւական ապահով և նախանձելի դրութեան մէջ են գտնվում։ Թէլաւեցիքս ունենք մի աղջիկ ուսումնարան Ս. Վարդանեան անունով և մի օրիորդաց ուսումնարան Ս. Գայեանեան անունով։ Ի դէպ է այստեղ յիշել, որ դոցա վրա մեր արժանապատիւ հայր Գէորգ աւագ քահանայ Տէր-Սարգսեանը ոչինչ ջանք և աշխատանք չէ խնայում և ամեն կերպ աշխատում է յիշեալ դպրոցների բարելաւութեան համար։ Այժմ հրաւիրված են երկու նոր երիտասարդ ուսուցիչներ, որոնց աջակցութեամբ արժանապատիւ հայրը գործում է յօգուտ ուսումնարանների։ Առհասարակ յիշեալ արժ. հայրը մեծ յարգանք է վայելում Թէլաւեցիներիս մէջ. ահա մօտ տասներկու տարի է, որ նա վարում է տեղիս ուսումնարանների հոգաբարձութեան նախագահի և տեսչի պաշտօնակատարի պաշտօններ, մի և նոյն ժամանակ թեմական վերատեսչի օգնական է և գործակալ։—Յիշեալ հօր աշխատութեամբ այս տարի օրիորդաց դպրոցում բացվեցաւ երկրորդ դասատուն, իսկ տղայոց դպրոցում—առաջինը։ Տէր-հայրը շատ աշխատեց թատրօնական բեմի համար, որ և կառուցել տրուեց տղայոց ուսումնարանի ընդարձակ դահլիճում։ Վրաց դերասանական խումբը, որ ժամանակաւորապէս այստեղ էր, արդէն երեք ներկայացում տուեց այդ նոր շինած բեմի վրա, կանխիկ վճարելով ուսումնարանին 50 բուբլ։ Թէլաւն էլ, չնորհիւ տէր-Գէորգի, արժանացաւ մի մշտական բեմ ունենալու։

Ինչպէս լսում ենք, մեր նոր ուսուցիչները տեղիս վարժուհիների և մի քանի երիտասարդների մասնակցութեամբ մտադրութիւն ունեն յօգուտ դպրոցների մի քանի ներկայացումներ տալ հայերէն լեզուով։ Մեր երիտասարդ ուսուցիչներին ցանկանում ենք կատարեալ աջողութիւն, քանի որ այդ ներկայացումները կրկնակի օգուտ կունենան. նախ՝ մի զարկ կը տան Թէլաւեցիներիս մէջ մայրենի լեզուի տարածվելուն, երկրորդ՝ ուսումնարանների նիւթական միջոցները կը չատանան, հետևաբար մեր դպրոցական գործը աւելի ևս առաջ կը գնայ։

Նամակս արդէն վերջացրած ունէի, երբ լսեցի, որ տեղիս ուսուցիչները օր. Ղուրալեանի մասնակցութեամբ, պատրաստվում են այս օրերս մի գրականական երեկոյ տալ յօգուտ մեր երկսեռ դպրոցների չքաւոր աշակերտների, տղայոց ուսումնարանի դահլիճում։ Ցանկանք աջողութիւն։ Գրականական երեկոյի մասին խոստանում եմ գրել։

Վրատանցի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Ախալքալաք, 24 սեպտեմ.

Յայտնի է, որ Ախալքալաքի և վիճակի հայ ժողովուրդը ներկայ թուի սկզբին բողոքեց իր հոգեւոր գործոց գործակալի կատարած զեղծումների դէմ։ Գրեթէ միաժամանակ այդ բողոքների հետ սկսվեցան քաղաքումս և «Մեղուի» մէջ լուրեր հրատարակվել իմ անձի վերաբերութեամբ, որոնցով ես մեղադրվում էի բողոքական միտումների և խռովարարութեան մէջ։ Զրպարտիչ մարդիկ ոստիկ ճարտար են լինում զանազան բանահիւսութիւններով իրանց գարշելի զրպարտութիւններին ճշմարտութեան կերպարանք տալում։ Նոքա զրպարտութեան հիմք դարձրին իմ մօտ երկու տարի առաջ խօսած մի քարոզը, որով ես յանդիմանած և խրատած էի ժողովրդին, հրէից աղօթատան պատուհանից՝ Պասէքի տօնին՝ խողի ճուտ ձգելու մասին և այդ առթից օգտվելով՝ յորդորած էի յարգանք վերաբերվել դէպի ամենայն կրօն և դաւանութիւն։ Հարիւրաւոր քարոզներիս մէջ մի անգամ միայն առիթ ունեցայ խօսել կրօնական ներողամտութեան վրա և ժողովուրդը աւելի ողջամիտ և ուղղասէր լինելով, քան մի քանի լրագրական խմաստակներ, սիրով լսեց իմ քարոզը և համակրեց։ Հարկաւոր եմ համարում նկատել այստեղ, որ հայ ժողովուրդը առհասարակ և Կարինի գաղթական ժողովուրդը մասնաւորապէս մեր մի քանի խմաստակ զրողներից շատ աւելի լաւ և անկեղծարար գիտէ պահել և պաշտպանել իր եկեղեցու պատիւն ու աւանդութիւնները, առանց կարիք ունենալու դացանից առաջնորդվելու. նա իր ոչ մի թշնամուն այնքան չուտ և նրբօրէն չէ ճանաչում, որքան իր եկեղեցու թշնամուն. նա այդ ճանաչողութեան մէջ երբեմն ծայրայեղութեան անգամ հասնում է։ Փորձիր մի հայ գիւղի մէջ ապրել և եկեղեցի չայցելել, հրապարակաւ պաս լուծել, եկեղեցու մէջ անպատշաճաբար կանգնել և կամ մի որ և է անզգոյշ խօսք զուրս թողնել բերանից եկեղեցու նոյն իսկ մի ամենաչնչին ծիսական աւանդութեան դէմ և դու կը տեսնես՝ որ քեզ վրա կը նայեն, իբրև մի հրէշի վրա և երբեմն իրանց ձեռքով կը տեսնեն քո դատաստանը։ Թող միայն այդ լրագրական խմաստակները իրանց վարքով գայթակղութիւն չը դառնան հայ ռամկի համար, որի խրճթի դռները բարեբաղդաբար փակ են նոցա առաջնորդող ճոռոմաբանութիւնների համար։

Այդն նկատողութիւնից հետո է ընթերցողին մատնացոյց անել՝ որ Ախալքալաքի ժողովուրդը՝ եթէ իմ խօսքերի կամ գործոց մէջ նկատած լինէր մի նշոյլ անգամ անհարգատութեան դէպի Հայաստանեայց ս. եկեղեցին, կարիք չունէր ամենեին «Մեղուի» թղթակիցների և աշխատակիցների առաջնորդող լապտերին՝ ինձ ճանաչելու համար. նա կը ճանաչէր ինձ և կը պատժէր, ըստ արժանոյն, հէնց առաջին յանցաւոր քայլափոխում։ Բայց, ընդհակառակն, եթէ Ախալքալաքի ժողովուրդը մի բանով զոհ է մնացել ինձանից, դա իմ մեծ ուրախութեամբ երգում ենք այս և այն բանաստեղծի երգերը գինու, գեղեցիկ կնոջ և սիրահարութիւնների վրա, թէև շատ լաւ գիտենք, որ գինին, գեղեցիկ կինը, սիրահարութիւնները մարդու կեանքի նպատակը չեն կազմում, բայց երգում ենք, թէև երգը իր տենդենցիայի կողմից դատարկ է, բայց իբրև բանաստեղծութիւն դեղեցիկ է։ Այդ օրինակները մէջ բերելով, ես ինձ ամենևին կուսակից չեմ համարում այն մտածողների հետ, որոնք ընդունում են գեղարուեստը միայն գեղարուեստի համար։ Գեղարուեստը այն ժամանակ միայն պէտք է կատարեալ համարել երբ արհեստի գեղեցկութեան հետ միանում են բարձր, վսեմ և հանրամարդկային գաղափարներ։ Բայց այդ բարձրը, այդ վսեմը, այդ հանրամարդկայինը այնքան վիճելի բաներ են, որքան հայացքների և կարծիքների տարբերութիւն կայ մեր աշխարհում։ Ինչ որ մէկի կարծիքով օգտաւէտ է, բարի է, միւսի կարծիքով կարող է չար և վնասակար համարվել։ Ինչ որ մէկի ճաշակով գեղեցիկ է, վայելուչ է, միւսի ճաշակով կարող է տըզեղ և անվայել երևալ։ Այդ պատճառով կրիտիկոսի անձնական հայացքները, նրա սեպհական կարծիքները չեն կարող չափ լինել ընդհանրութեան համար, երբ նրանք հիմնված չեն ժամանակի լուսաւոր և յառաջադէմ մտածութիւնների վրա։

Շատերը վիճել են այն հարցի մասին, թէ ազգերի գրականութեան մէջ արդեօք կրիտիկան առաջ է ծնվում, թէ նա յայտնվում է միայն այն ժամանակ, երբ գրականութիւնը ծնունդ է առնում և մի որոշ հասակի է հասնում։ Ես այդ վէճը վճռելու նպատակ չունեմ, միայն այսքանը կասեմ, որ քննելու համար պէտք է քննադատութեան առարկայ լինի, երբ գրականութիւն չը կայ, կրիտիկա էլ լինել կարող չէ։ Դրանով պէտք է բացատրել այն երևոյթը, որ մեր մանուկ գրականութեան մէջ, սկսեալ Աբովեանից մինչև Բաֆֆին մի լաւ կրիտիկոս չենք ունեցել։ Մեզանում նեղ մասնրամասնութիւններ, անձնատուր է լինում չնչին բծախնդրութիւնների։

Զանազան ազգերի մէջ, նայելով ընթերցող հասարակութեան զարգացման աստիճանին, կրիտիկան ևս իր աստիճանները պէտք է ունենայ։ Մեզ մօտ դեռ կրիտիկայի բարձր, փիլիսոփայական հետազօտութիւնները անհասկանալի կը լինեն։ Մեզ մօտ կրիտիկոսը պէտք է այն գործը կատարէ, ինչ գործ որ կատարում է աստուածաբանը սուրբ գրքերի մեկնութեան մէջ։ Ստեղծագործութեան և տաղանդի ամեն մի արդիւնքը սուրբ է։ Կրիտիկոսը պէտք է բացատրէ, լուսաբանել և աւելի պարզ կերպով պէտք է երևան հանէ այն գաղափարները, որ թաղնված են մի գրական աշխատութեան մէջ, և որոնց անզարգացած ընթերցողը ըմբռնել չէ կարող։ Մեզ մօտ կրիտիկան պէտք է դաստիարակող լինի, պէտք է կրթական նշանակութիւն ունենայ,—պէտք է ժողովրդականացնէ այն բարձր ճշմարտութիւնները, ինչ որ հեղինակը վիպական ձևով արտայայտել է իր աշխատութեան մէջ։

Այդ ասելով, ես ամենևին նպատակ չունեմ յայտնելու այն միտքը, թէ կրիտիկոսը պէտք է աչքը գոցէ իր քննելի առարկայի թերութիւնների վրա, կամ պէտք է լռէ, երբ կը նկատէ նրա մէջ վնասակար գաղափարներ։ Բայց չի պիտի մոռանանք և այն, որ կրիտիկան զանազան տեսակէտներ ունի։ Այլ է նայել մի գրական աշխատութեան վրա նրա գեղարուեստական կողմից, այլ է նայել նոյն աշխատութեան վրա նրա տենդենցիայի կողմից։ Կարող է տենդենցիան վնասակար լինել և մինչև անգամ անբարոյական լինել, բայց դրանով աշխատութիւնը չէ կորցնում իր նշանակութիւնը, երբ նա գեղարուեստական կողմից կատարելագործված է։ Մի բարոյագէտ, նայելով Վենևրայի արձանի վրա, կը վրդովվի, երբ կը տեսնէ նրա մերկութիւնը, բայց մի արհեստագէտ կը հիանայ, երբ կը նկատէ նրա մէջ հանճարի և ստեղծագործութեան հրաշալիքը։ Մենք շատ անգամ սել կրօնական ներողամտութեան վրա և ժողովուրդը աւելի ողջամիտ և ուղղասէր լինելով, քան մի քանի լրագրական խմաստակներ, սիրով լսեց իմ քարոզը և համակրեց։ Հարկաւոր եմ համարում նկատել այստեղ, որ հայ ժողովուրդը առհասարակ և Կարինի գաղթական ժողովուրդը մասնաւորապէս մեր մի քանի խմաստակ զրողներից շատ աւելի լաւ և անկեղծարար գիտէ պահել և պաշտպանել իր եկեղեցու պատիւն ու աւանդութիւնները, առանց կարիք ունենալու դացանից առաջնորդվելու. նա իր ոչ մի թշնամուն այնքան չուտ և նրբօրէն չէ ճանաչում, որքան իր եկեղեցու թշնամուն. նա այդ ճանաչողութեան մէջ երբեմն ծայրայեղութեան անգամ հասնում է։ Փորձիր մի հայ գիւղի մէջ ապրել և եկեղեցի չայցելել, հրապարակաւ պաս լուծել, եկեղեցու մէջ անպատշաճաբար կանգնել և կամ մի որ և է անզգոյշ խօսք զուրս թողնել բերանից եկեղեցու նոյն իսկ մի ամենաչնչին ծիսական աւանդութեան դէմ և դու կը տեսնես՝ որ քեզ վրա կը նայեն, իբրև մի հրէշի վրա և երբեմն իրանց ձեռքով կը տեսնեն քո դատաստանը։ Թող միայն այդ լրագրական խմաստակները իրանց վարքով գայթակղութիւն չը դառնան հայ ռամկի համար, որի խրճթի դռները բարեբաղդաբար փակ են նոցա առաջնորդող ճոռոմաբանութիւնների համար։

Այդն նկատողութիւնից հետո է ընթերցողին մատնացոյց անել՝ որ Ախալքալաքի ժողովուրդը՝ եթէ իմ խօսքերի կամ գործոց մէջ նկատած լինէր մի նշոյլ անգամ անհարգատութեան դէպի Հայաստանեայց ս. եկեղեցին, կարիք չունէր ամենեին «Մեղուի» թղթակիցների և աշխատակիցների առաջնորդող լապտերին՝ ինձ ճանաչելու համար. նա կը ճանաչէր ինձ և կը պատժէր, ըստ արժանոյն, հէնց առաջին յանցաւոր քայլափոխում։ Բայց, ընդհակառակն, եթէ Ախալքալաքի ժողովուրդը մի բանով զոհ է մնացել ինձանից, դա իմ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պ. ՀԱՅԿՈՒՆՈՒ ԿՐԻՏԻԿԱՆ ԵՒ «ԿԱՅԾԵՐԸ»

Լաւ կրիտիկոս լինելու համար պէտք է առանձին նիրը ունենալ։ Լուսաւոր ժողովրդների մէջ շատ անգամ լինում են հարիւրաւոր զրողներ, բայց մի կամ երկու լաւ կրիտիկոս։ Մեզ աւելի ծանօթ ռուսաց գրականութեան մէջ մինչև այսօր, իբրև կրիտիկոս, յայտնի են երկու անձնաւորութիւններ միայն՝ Բելինսկի և Դոբրոլիուբով, բայց բանաստեղծներ և վիպասաններ համեմատաբար աւելի շատ են ունեցել ռուսները։ Այդ պատճառով, բոլորովին սխալ կը լինէր մտածել, թէ կրիտիկա գրելը ամեն մի փոքր ի շատ է զարգացած մարդու գործ է։ Կրիտիկոսի տաղանդի հետ պէտք է և միացած լինեն այնպիսի ձիրքեր, այնպիսի պայմաններ, որոնք ամեն մարդու տուած չեն։ Բացի բաւականաչափ և բազմակողմանի հմտութիւններ ունենալուց, կրիտիկոսը պէտք է ունենայ և այնպիսի մտաւոր ու հոգեկան յատկութիւններ, որոնց չնորհում է մարդուն ինքը բնութիւնը, որոնց անկարելի է ձեռք բերել գրքերի կամ գիտութեան միջոցով։ Նա պէտք է ունենայ խորին և ազնիւ զգացմունք, որն է ազիւրը անկողմնապահութեան, որը թոյլ չէ տալիս քննադատին անձնատուր լինել կրքերի։ Նա պէտք է ունենայ կրթված, զարգացած ճաշակ ճանաչելու և գնահատելու գեղեցիկը ու վայելուչը։ Նա պէտք է ունենայ բացաւոր սէր դէպի ստեղծագործական արհեստը, և բնաւ կանխակալ նախապաշարմունքներով չի պիտի մերձենայ դէպի այն գիրքը. որը իր քննադատութեան առարկայ է ընտրել։ Եւ որ ամենագլխաւորն է, նա պէտք է ունենայ գիտողական ընդունակութիւն, հայացքների ճշտութիւն և ընդարձակութիւն. բազմակողմանի կերպով ուսումնասիրելու քննելի առարկան, որպէս զի նրա նկատողութիւնները նեղ և միակողմանի չը լինեն։ Կրիտիկոսի յանձն առած պարտաւորութիւնը բարձր է և ծանր։ Ոչ ոքից այնքան չէ պահանջվում սէր դէպի ճշմարիտը, դէպի արդարը, որպէս կրիտիկոսից։ Նրա պաշտօնը դատաւորի պաշտօն է։ Եթէ մեղադրվածը յանցանք է գործել, նրա համեմատ էլ պատժվում է։ Բայց երբոր դատաւորը մեղանչում է արդարութեան դէմ, նրա պատիժը պէտք է լինի աւելի սաստիկ։

Ինչպէս արդար և խղճմտաւոր դատաւորի համար զանազանութիւն չունի, թէ ինչ կրօնի և ազգութեան է պատկանում մեղադրվածը, այնպէս էլ ճշմարիտ կրիտիկոսի համար պէտք է զանազանութիւն չունենայ, թէ ինչ բանակի կամ կուսակցութեան է պատկանում հեղինակը։ Նա պէտք է չը նայէ, թէ ով է գրողը, բայց պէտք է նայէ, թէ ինչ է գրածը։ Կուսակցական հոգին տեղ չունի ամենիւ կրիտիկայի մէջ։ Կրիտիկան նայում է իր քննելի առարկայի վրա, որպէս արհեստի և ստեղծագործական արդիւնքի վրա, բայց թէ ով է արդիւնաբերողը,—նրա համար մի և նոյն է։

Ամեն մի քննադատական հետազօտութիւն, որ առաջնորդվում է ոչ թէ արհեստի և ստեղծագործութեան պայմանների տեսակէտից, իսկ մի այլ, և քննելի առարկային բոլորովին չը վերաբերող նկատումներով,—մի այսպիսի հետազօտութիւն կրիտիկա չէ, այլ պ ո լ ե մ ի կ ա է, որքան էլ նա համեստ և քաղաքավարի կերպով գրված լինէր։ Պոլեմիկա ասելով ես չեմ հասկանում կռիւ, կամ հակաճառութիւն, այլ կարծիքների այն կերպով յայտնելու ձեր, որ ներշնչված է կուսակցական հոգով։ Կրիտիկայի նպատակը բարձր է, իսկ պոլեմիկայինը ստոր։ Իսկ մեզ մօտ ամեն մի կարծիք այս և այն գրական աշխատութեան մասին կոչվում է կրիտիկա։ Կրիտիկան հիմնվում է լայն մտահայեցութեան վրա, հետազօտում է քննելի առարկան ամեն կողմից, իսկ պոլեմիկան որոնում է նեղ մասնրամասնութիւններ, անձնատուր է լինում չնչին բծախնդրութիւնների։

Զանազան ազգերի մէջ, նայելով ընթերցող հասարակութեան զարգացման աստիճանին, կրիտիկան ևս իր աստիճանները պէտք է ունենայ։ Մեզ մօտ դեռ կրիտիկայի բարձր, փիլիսոփայական հետազօտութիւնները անհասկանալի կը լինեն։ Մեզ մօտ կրիտիկոսը պէտք է այն գործը կատարէ, ինչ գործ որ կատարում է աստուածաբանը սուրբ գրքերի մեկնութեան մէջ։ Ստեղծագործութեան և տաղանդի ամեն մի արդիւնքը սուրբ է։ Կրիտիկոսը պէտք է բացատրէ, լուսաբանել և աւելի պարզ կերպով պէտք է երևան հանէ այն գաղափարները, որ թաղնված են մի գրական աշխատութեան մէջ, և որոնց անզարգացած ընթերցողը ըմբռնել չէ կարող։ Մեզ մօտ կրիտիկան պէտք է դաստիարակող լինի, պէտք է կրթական նշանակութիւն ունենայ,—պէտք է ժողովրդականացնէ այն բարձր ճշմարտութիւնները, ինչ որ հեղինակը վիպական ձևով արտայայտել է իր աշխատութեան մէջ։

Այդ ասելով, ես ամենևին նպատակ չունեմ յայտնելու այն միտքը, թէ կրիտիկոսը պէտք է աչքը գոցէ իր քննելի առարկայի թերութիւնների վրա, կամ պէտք է լռէ, երբ կը նկատէ նրա մէջ վնասակար գաղափարներ։ Բայց չի պիտի մոռանանք և այն, որ կրիտիկան զանազան տեսակէտներ ունի։ Այլ է նայել մի գրական աշխատութեան վրա նրա գեղարուեստական կողմից, այլ է նայել նոյն աշխատութեան վրա նրա տենդենցիայի կողմից։ Կարող է տենդենցիան վնասակար լինել և մինչև անգամ անբարոյական լինել, բայց դրանով աշխատութիւնը չէ կորցնում իր նշանակութիւնը, երբ նա գեղարուեստական կողմից կատարելագործված է։ Մի բարոյագէտ, նայելով Վենևրայի արձանի վրա, կը վրդովվի, երբ կը տեսնէ նրա մերկութիւնը, բայց մի արհեստագէտ կը հիանայ, երբ կը նկատէ նրա մէջ հանճարի և ստեղծագործութեան հրաշալիքը։ Մենք շատ անգամ մեծ ուրախութեամբ երգում ենք այս և այն բանաստեղծի երգերը գինու, գեղեցիկ կնոջ և սիրահարութիւնների վրա, թէև շատ լաւ գիտենք, որ գինին, գեղեցիկ կինը, սիրահարութիւնները մարդու կեանքի նպատակը չեն կազմում, բայց երգում ենք, թէև երգը իր տենդենցիայի կողմից դատարկ է, բայց իբրև բանաստեղծութիւն դեղեցիկ է։ Այդ օրինակները մէջ բերելով, ես ինձ ամենևին կուսակից չեմ համարում այն մտածողների հետ, որոնք ընդունում են գեղարուեստը միայն գեղարուեստի համար։ Գեղարուեստը այն ժամանակ միայն պէտք է կատարեալ համարել երբ արհեստի գեղեցկութեան հետ միանում են բարձր, վսեմ և հանրամարդկային գաղափարներ։ Բայց այդ բարձրը, այդ վսեմը, այդ հանրամարդկայինը այնքան վիճելի բաներ են, որքան հայացքների և կարծիքների տարբերութիւն կայ մեր աշխարհում։ Ինչ որ մէկի կարծիքով օգտաւէտ է, բարի է, միւսի կարծիքով կարող է չար և վնասակար համարվել։ Ինչ որ մէկի ճաշակով գեղեցիկ է, վայելուչ է, միւսի ճաշակով կարող է տըզեղ և անվայել երևալ։ Այդ պատճառով կրիտիկոսի անձնական հայացքները, նրա սեպհական կարծիքները չեն կարող չափ լինել ընդհանրութեան համար, երբ նրանք հիմնված չեն ժամանակի լուսաւոր և յառաջադէմ մտածութիւնների վրա։

Շատերը վիճել են այն հարցի մասին, թէ ազգերի գրականութեան մէջ արդեօք կրիտիկան առաջ է ծնվում, թէ նա յայտնվում է միայն այն ժամանակ, երբ գրականութիւնը ծնունդ է առնում և մի որոշ հասակի է հասնում։ Ես այդ վէճը վճռելու նպատակ չունեմ, միայն այսքանը կասեմ, որ քննելու համար պէտք է քննադատութեան առարկայ լինի, երբ գրականութիւն չը կայ, կրիտիկա էլ լինել կարող չէ։ Դրանով պէտք է բացատրել այն երևոյթը, որ մեր մանուկ գրականութեան մէջ, սկսեալ Աբովեանից մինչև Բաֆֆին մի լաւ կրիտիկոս չենք ունեցել։ Մեզանում

քարոզներն են եղած, ուստի ախալքալաքցիների առաջ «Մեղուի» աշխատակից պ. Հայկունու և այլոց զրպարտութիւնները, իմ յարդը բարձրացնելու միայն ծառայեցին:

Յարգելի բարեկամներս բողոքականութեան հետ կցեցին խառվարարութիւնը, տալով դրան հետեւեալ կերպարանքը: Իբրև թէ ես, կամենալով պղտոր ջրի մէջ ձուկն որսալ, նախ կարևոր եմ համարած զրգռել մեր ամբողջ վիճակը հոգևոր իշխանութեան, հոգևոր տրոց և վերջապէս վիճակիս բարեջան գործակալի դէմ, որ ըստ Հայկունու, իմ և իմ արքանեակների առաջին հալածողն է եղած, լինելով նախանձախնդիր ազգի և եկեղեցւոյ: Պ. Հայկունին իր մէկ մատենախօսական նկատողութեան մէջ ես ջանացած էր ցոյց տալ, որ ես Ախալքալաքում մի վնասակար անձնաւորութիւն եմ իմ քարոզներով և իմ վարքով առհասարակ, և որ ամբողջ Ջաւախէթը բողոքում է իր գործակալի դէմ իմ թելադրութեամբ: Նոյնը կրկնեցին և երկրկնեցին «Մեղուի» Ախալքալաքի թղթակիցներն ևս: Ես այս բոլոր զրպարտութիւնների դէմ միայն մի նամակ հրատարակեցի «Արձագանք» շաբաթաթերթի մէջ, հրաւիրելով ինձ մեղադրողներին հանդէս գուրս գալ իրանց սեփական անունով և ապացուցանել իրանց մեղադրանքը փաստերով, բայց ի զուր. զրպարտիչ և կեղտոտ մարդիկ բաց ճակատամարտից միշտ խուսափում են: Այդպիսիները շարունակեցին իրանց վայնասունը այլաբանական գրուածքների և ֆելիետօնների մէջ, պաշտպանելով եկեղեցու նախանձախնդիր գործակալին, իսկ ինձ ցեխի հետ հաւասարելով:

Մինչ այս մինչ այն, ս. Սինոդը հարկաւոր համարեց քննութիւն նշանակել ս. առաջնորդի միջոցով, քննելու ժողովրդի բողոքները հայր գործակալի և վերջնոյս բողոքները իմ, իբրև խառվարարի և բողոքական միտումներ ունեցողի դէմ: «Կոյրի ուղածն ինչ է.—երկու աչք» ասում է թուրքական առածը. իմ ջերմ փափագով սպասածը էլ քննութիւնն էր, որով կարելի կը լինէր միանգամ ընդ միշտ պապանձեցնել զանազան Հայկունիների, Ձկնորսների, Փառնակէսների և այլ Հայաստանեայց ս. եկեղեցու ինքնակոչ խորհրդաստ պաշտպանների զրպարտիչ լեզուները:

Ո՞ւր կորան արդեօք այդ պոռոտախօսները քննութեան ժամանակ. ինչու չը ներկայացան և չը ներկայացրին փաստեր իմ բողոքական միտումների և խառվարարութեան մասին: Կեղծ խնդրագրեր կազմել, անդրադէտ ժողովրդին խաբեայութիւններով ստորագրել տալ, թէ Ախալքալաքում մի երիտասարդ քահանայ, որ վեց ամիս եկեղեցի չէ գնացել, պաս չէ պահել երբէք և որի քարոզները տպված են «Մշակ» լրագրի մէջ, գտնելով մի քանի արբանեակներ զրգռել է Ախալքալաքի և վիճակի ժողովուրդը և այլն և այլն—դա միայն կարող են վերոյիշեալների նման մարդիկ: Բայց ամաչեցին արդեօք մի և նոյն անձինքը, երբ բոլոր վիճակում մի մարդ անգամ չը գտնվեցաւ ճանաչող մի այդպիսի երիտասարդ քահանայի, երբ քահանայք և ժողովուրդք ուրացան մի վերոյիշեալի նման խնդրագրի վրա ստորագրած լինելը, երբ Ախալքալաքի ժողովուրդը ու քահանայքը իմ բոլորովին անմեղ լինելը ապացուցեցին գրաւոր և բերանացի և այլն: Ո՞ւր էին այդ պարոնները, երբ զայրացած ժողովուրդը պահանջում էր քննիչից հրապարակ դուրս բերել «Մեղուի» էջերը զրպարտութիւններով լեցնող թղթակիցներին. նոքա, կրկնում եմ, չերևացին բոլորովին, որովհետև հաստատապէս գիտէին, որ ոչինչ չունէին ասելու, որ պապանձվելու էին և ժողովրդի արդար վրէժխնդրութեանը առարկայ լինելու: Բայց թէ քննութիւնը ինչ հետևանքի հասաւ «Մեղուի» թղթակիցների պաշտպանած ժողովրդի և եկեղեցու շահերի նախանձախնդիր գործակալի եղծմունքների մասին, այդ թողնում ենք պ. Հայկունու ճարտար գրչին, որը առատ նիւթ կարող է գտնել քննիչ Հ. Սուղանաճեանի գործերի մէջ իր ընկերոջ և բարեկամի արարքը գրաւատելու համար:

Քրէական օրէնքները մարդու մարմինը սպանող եղեռնագործներին զատապարտում են զանազան ծանր պատիժների, բայց ինչով են մեզանում պատժվում այն ոչ պակաս պժգալի եղեռնագործները, որոնք ձեռնամուխ են լինում մինին բարոյապէս սպանելու:

Յարգոյ խմբագիր, կաղաչեմ, ի սէր արդարութեան, սոյն յօդուածիս մի տող չնորհել ձեր յարգելի թերթի մէջ:

Միաբան ս. Խաչ եկեղեցւոյ հայոց Ախալքալաքայ՝ Ստեփաննոս քահանայ Դէմիրճօղլեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Մցխէթ, 27 սեպտեմբ.

Պատուական «Մշակիդ» № 137 կարդալով ներքին լուրերում Մցխէթի տօնախմբութեան առթիւ առանց պ. Հայկունու հետ ծանօթ լինելու, առանց նրա գրասեղանի մօտ երբէք նստած լինելու, կարելի է ասել, թէ ինչպէս է կազմել պարոնը իր երկար ու ձիգ յօդուածը: Նրան պատուիրել են Բաֆֆիին մի լաւ «չլինել», և նա կայր հնազանդութեամբ յանձն է առել այդ գործը: Սկսել է գրել, առանց նախապէս իր համար մի հասկացողութիւն կազմելու, թէ ինչ պէտք է գրէ: Դուրս են եկել առաջին, երկրորդ, երրորդ համարները: Փողոցում նրան նկատողութիւն են արել. պարոն, դու կրիտիկա ես գրում, դու մի վէպ ես քննում, բայց նրա գեղարուեստական արժանաւորութիւնների կամ թերութիւնների մասին ոչինչ չես խօսում: Պարոն կրիտիկոսը նեղ տեղն է ընկնում: Նա չը գիտէ, թէ ինչ բան է վէպի գեղարուեստական արժանաւորութիւնը կամ թերութիւնը: Բայց պէտք է մի կերպով այդ նեղ դրութիւնից դուրս գալ, և ազէտ չերևալու համար, իր յօդուածի շարունակութեան մէջ, պատահած տեղում խցկում է հետևեալ տողերը.

«Կայծերի» վրայ նայել ինչպէս մի գեղարուեստական (բանաստեղծական) գրուածքի վրայ—դա նշանակում է ոչ մի գաղափար և ճաշակ չունենալ Պառնասի մուսաների ստեղծագործութիւնների մասին»...—«Որովհետև «Կայծերի» հեղինակը «Խենթի» հաւատարիմ հեղինակն է, իսկ պ. Բաֆֆիի այդ աշխատութիւնը ես մի օր անուանեցի մի փառաւոր հեքեաթ: Արդարութիւնից չը շեղված լինելու համար պ. Բաֆֆիի այս վերջին աշխատութեան վրայ ես ուելցնում եմ, ընթերցող, գոյն բաղդատական մանրիկը և ասում՝ «Կայծերը» փառաւորագոյն հեքեաթ է»:

Ցեսնում է՝ որքան բարձրից են հնչում այդ խօսքերը, որքան փքված են նրանք, որքան ինքնավստահութիւն կայ սրանց մէջ: Պ. Հայկունին մի ժամանակ ասել է «Խենթը» մի փառաւոր հեքեաթ է, հիմա էլ ասում է «Կայծերը» փառաւորագոյն հեքեաթ է. պռծաւ, գնաց, էլ ինչ գեղարուեստ կարելի է որոնել հեքեաթի մէջ:

Պարոնը, ինչպէս երևում է, այնքան տգէտ է, որ չէ հասկանում հեքեաթի նշանակութիւնը, կամ ինչով է զանազանվում հեքեաթը վէպից: Ոչ Բաֆֆին և ոչ էլ նրանից շատ բարձր գրողներ չեն կարող մի որ և իցէ հեքեաթ յօրինել: Հեքեաթը մի անհատի ստեղծագործութիւն չէ, հեքեաթը մի ժողովրդի երևակայութեան ծնունդն է. նրա հեղինակը ինքը ժողովուրդն է: Բանաստեղծը կարող է և իրաւունք ունի (ինչպէս շատերը արել են) վեր առնել ժողովրդի բերնից մի հեքեաթ, և նրան մի առանձին ձև ու գոյն տալով, վերաստեղծել նրանից մի ամբողջ դրամա կամ մի ամբողջ վէպ: Բայց այդ վէպը, այդ դրաման այլ ևս հեքեաթ չի լինի. նա հեքեաթ էր այն ժամանակ, երբ դեռ իր բնական պարզութեան ու կոչտութեան մէջ գտնվում էր ժողովրդի բերնում: Մեր գրականութեան մէջ պ. Աղայեանցի «Անահիտը» առնված է մի ժողովրդական հեքեաթից: Բայց ո՞ր քննադատը կը համարձակվի ասել, թէ նա հեքեաթ է, քանի որ այդ հեքեաթը հեղինակի գրչի տակ բոլորովին ուրիշ ձև և կերպարանք է ստացել:

Ցանկալի կը լինէր, որ պ. Հայկունին ցոյց տար, թէ ո՞ր հեքեաթներից է կազմել Բաֆֆին իր «Խենթը» և «Կայծերը», գոնէ այդ հետաքրքիր կը լինէր մեր գրականութեան պատմութեան համար, որ մեր ժողովրդի երևակայութիւնն ևս ընդունակ է ստեղծել հեքեաթներ:

Բանը գրանում չէ, պ. Հայկունին կոչում է «Կայծերը» փառաւորագոյն հեքեաթ, որ իր եսխան պռծացնէ, որ ցոյց տայ, ինչպէս ինքն ասում է, «Կայծերի» մէջ նրա համար միայն չէ գտնում գեղարուեստական կամ բանաստեղծական արժանաւորութիւններ, որովհետև այդ աշխատութիւնը վէպ չէ, այլ հեքեաթ է: Դրանում ևս պ. կրիտիկոսը ցոյց է տալիս իր խորին անհասկացողութիւնը: Հեքեաթը ժողովուրդների սկզբնական բանաստեղծութիւնն է: Արաբական «Հազարումէկ գիշերները» ուրիշ ոչինչ չէ, եթէ ոչ, հեքեաթների մի ամբողջ հաւաքածու: Միթէ նրանց մէջ չէ փայլում արաբացու վառ երևակայութիւնը իր բանաստեղծական և գեղարուեստական սքանչելի գոյներով:

Գեղարուեստը ճանաչելու, գեղարուեստը գնահատելու համար պէտք է զարգացած ճաշակ, ազնիւ զգացմունք և գիտելու խորին ընդունակութիւն ունենալ: Դրեցէք Բաֆայէլի մադոնան կամ Այվազովսկու ծովանկարներից մէկը մի կոշտ, կոպիտ ռամկի առջև: Նա միայն ապուշի նման կը նայէ և արհամարհանքով երեսը շուռ կը տայ:

Այսպէս էլ պ. Հայկունին դատում է իր անձնական տպաւորութիւնների ներգործութեան ներքոյ, առանց հիմնվելու արհեստի և գրականութեան մէջ ընդունված պայմանների վրա: Նա անխտիր կերպով գործ է ածում «գեղարուեստ», «Պառնասի մուսաների ստեղծագործութիւն», «գեղարուեստական տաճար» բառերը, խոհեմութեամբ լռելով, թէ ինչ է հասկանում այդ վերջի բառերով: Ցանկալի կը լինէր, որ պարոնը փոքր ի շատէ ցոյց տար, թէ գեղարուեստի ո՞ր օրէնքներով է առաջնորդվում ինքը, որ «Կայծերը» զուրկ է գտնում այդ արժանաւորութիւնից: Անդադար հեքեաթ, հեքեաթ կոչելով, հարցը վճռված չէ կարելի համարել:—Կրկնում եմ, ցանկալի կը լինէր, որ պարոնը փաստերով ապացուցանէր իր կարծիքը, դրանով փոքր ի շատէ կը ծանօթանայինք նրա գիտութեան հետ, թէ ո՞ր աստիճան ծանօթ է նա կամ հասկանում է գեղարուեստի նշանակութիւնը, և որքան ուսումնասիրել է ազգերի գրականութիւնը ընդհանրապէս, և մերը առանձնապէս:

Բայց չը նայելով իր բոլոր զգուշութեանը, իր ազիտութիւնը երևան չը հանելու համար, մի տեղում պ. Հայկունին իր գրչից դուրս է թռցրել մի քանի բառեր, ասելով. «գեղարուեստը գտնվում է ոչ թէ երևակայական, ռոմանտիկական, այլ իրական կեանքում ու աշխարհում»: Այդ մի քանի բառերով պ. կրիտիկոսը թէև ցոյց տուեց ամեն մի ընթերցողի, ուստի ախալքալաքցիների առաջ «Մեղուի» աշխատակից պ. Հայկունու և այլոց զրպարտութիւնները, իմ յարդը բարձրացնելու միայն ծառայեցին:

Յարգելի բարեկամներս բողոքականութեան հետ կցեցին խառվարարութիւնը, տալով դրան հետեւեալ կերպարանքը: Իբրև թէ ես, կամենալով պղտոր ջրի մէջ ձուկն որսալ, նախ կարևոր եմ համարած զրգռել մեր ամբողջ վիճակը հոգևոր իշխանութեան, հոգևոր տրոց և վերջապէս վիճակիս բարեջան գործակալի դէմ, որ ըստ Հայկունու, իմ և իմ արքանեակների առաջին հալածողն է եղած, լինելով նախանձախնդիր ազգի և եկեղեցւոյ: Պ. Հայկունին իր մէկ մատենախօսական նկատողութեան մէջ ես ջանացած էր ցոյց տալ, որ ես Ախալքալաքում մի վնասակար անձնաւորութիւն եմ իմ քարոզներով և իմ վարքով առհասարակ, և որ ամբողջ Ջաւախէթը բողոքում է իր գործակալի դէմ իմ թելադրութեամբ: Նոյնը կրկնեցին և երկրկնեցին «Մեղուի» Ախալքալաքի թղթակիցներն ևս: Ես այս բոլոր զրպարտութիւնների դէմ միայն մի նամակ հրատարակեցի «Արձագանք» շաբաթաթերթի մէջ, հրաւիրելով ինձ մեղադրողներին հանդէս գուրս գալ իրանց սեփական անունով և ապացուցանել իրանց մեղադրանքը փաստերով, բայց ի զուր. զրպարտիչ և կեղտոտ մարդիկ բաց ճակատամարտից միշտ խուսափում են: Այդպիսիները շարունակեցին իրանց վայնասունը այլաբանական գրուածքների և ֆելիետօնների մէջ, պաշտպանելով եկեղեցու նախանձախնդիր գործակալին, իսկ ինձ ցեխի հետ հաւասարելով:

Մինչ այս մինչ այն, ս. Սինոդը հարկաւոր համարեց քննութիւն նշանակել ս. առաջնորդի միջոցով, քննելու ժողովրդի բողոքները հայր գործակալի և վերջնոյս բողոքները իմ, իբրև խառվարարի և բողոքական միտումներ ունեցողի դէմ: «Կոյրի ուղածն ինչ է.—երկու աչք» ասում է թուրքական առածը. իմ ջերմ փափագով սպասածը էլ քննութիւնն էր, որով կարելի կը լինէր միանգամ ընդ միշտ պապանձեցնել զանազան Հայկունիների, Ձկնորսների, Փառնակէսների և այլ Հայաստանեայց ս. եկեղեցու ինքնակոչ խորհրդաստ պաշտպանների զրպարտիչ լեզուները:

Ո՞ւր կորան արդեօք այդ պոռոտախօսները քննութեան ժամանակ. ինչու չը ներկայացան և չը ներկայացրին փաստեր իմ բողոքական միտումների և խառվարարութեան մասին: Կեղծ խնդրագրեր կազմել, անդրադէտ ժողովրդին խաբեայութիւններով ստորագրել տալ, թէ Ախալքալաքում մի երիտասարդ քահանայ, որ վեց ամիս եկեղեցի չէ գնացել, պաս չէ պահել երբէք և որի քարոզները տպված են «Մշակ» լրագրի մէջ, գտնելով մի քանի արբանեակներ զրգռել է Ախալքալաքի և վիճակի ժողովուրդը և այլն և այլն—դա միայն կարող են վերոյիշեալների նման մարդիկ: Բայց ամաչեցին արդեօք մի և նոյն անձինքը, երբ բոլոր վիճակում մի մարդ անգամ չը գտնվեցաւ ճանաչող մի այդպիսի երիտասարդ քահանայի, երբ քահանայք և ժողովուրդք ուրացան մի վերոյիշեալի նման խնդրագրի վրա ստորագրած լինելը, երբ Ախալքալաքի ժողովուրդը ու քահանայքը իմ բոլորովին անմեղ լինելը ապացուցեցին գրաւոր և բերանացի և այլն: Ո՞ւր էին այդ պարոնները, երբ զայրացած ժողովուրդը պահանջում էր քննիչից հրապարակ դուրս բերել «Մեղուի» էջերը զրպարտութիւններով լեցնող թղթակիցներին. նոքա, կրկնում եմ, չերևացին բոլորովին, որովհետև հաստատապէս գիտէին, որ ոչինչ չունէին ասելու, որ պապանձվելու էին և ժողովրդի արդար վրէժխնդրութեանը առարկայ լինելու: Բայց թէ քննութիւնը ինչ հետևանքի հասաւ «Մեղուի» թղթակիցների պաշտպանած ժողովրդի և եկեղեցու շահերի նախանձախնդիր գործակալի եղծմունքների մասին, այդ թողնում ենք պ. Հայկունու ճարտար գրչին, որը առատ նիւթ կարող է գտնել քննիչ Հ. Սուղանաճեանի գործերի մէջ իր ընկերոջ և բարեկամի արարքը գրաւատելու համար:

Քրէական օրէնքները մարդու մարմինը սպանող եղեռնագործներին զատապարտում են զանազան ծանր պատիժների, բայց ինչով են մեզանում պատժվում այն ոչ պակաս պժգալի եղեռնագործները, որոնք ձեռնամուխ են լինում մինին բարոյապէս սպանելու:

Յարգոյ խմբագիր, կաղաչեմ, ի սէր արդարութեան, սոյն յօդուածիս մի տող չնորհել ձեր յարգելի թերթի մէջ:

Միաբան ս. Խաչ եկեղեցւոյ հայոց Ախալքալաքայ՝ Ստեփաննոս քահանայ Դէմիրճօղլեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Մցխէթ, 27 սեպտեմբ.

Պատուական «Մշակիդ» № 137 կարդալով ներքին լուրերում Մցխէթի տօնախմբութեան առթիւ եղած հրատարակութիւնը, մեր կողմից չնորհակալութիւն ենք յայտնում գրողի ազնիւ զգացմունքների համար, որը բարեհաճել էր նախապէս յիշեցնելու ուխտաւոր հայ հասարակութեան իրենց պարտաւորութիւնը դէպի Մցխէթի աղքատիկ հայոց եկեղեցին:

Մցխէթի քահանայութիւնը ստանձնած օրից ի վեր, վկայ եմ եղել, որ հոկտեմբեր 1-ի նշանաւոր հանդիսի օրերը խիստ տխուր տպաւորութիւն են գործում տեղւոյն հայ ժողովրդեան վրա:

Ինչպէս ամենքին յայտնի է, յիշեալ օրը Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնը խուռն բազմութեամբ գալիս է Մցխէթ. գրեթէ ամբողջ մի շաբաթ մի և նոյն բազմութիւնն է երթևեկում. մենք այս կէտը ուղղապէս նկատողութեան առած, հրապարակաւ կասենք որ ժողովրդեան հինաւուրց ջերմեռանդութիւնը և աստուածապաշտութիւնը կը շարունակվի ամենայն երկիւղածութեամբ: Ժողովուրդը իր բարեպաշտութեան առատ նպաստները կը պարգևէ վրաց մայր եկեղեցուն, որի նիւթական և բարոյական միջոցները ըստ ամենայնի ապահովված կը մնան մշտապէս:

Այս հակադարձ նմանութեամբ, տեղւոյս հայոց եկեղեցին, հաստատված օրից ի վեր, չէ կարողացել ազնիւ հասարակութեան ուշադրութիւնը դրաւելու. եկեղեցին նիւթապէս շատ աղքատ վիճակի մէջ է: Սորա պատճառն է ուխտագնաց հայ հասարակութեան անտարբերութիւնը, որոնք ոչ թէ զէնքի միջից անսպասելի կերպով արձակվող զենտակից: Մի օրից յետոյ երիտասարդը մեռաւ արիւնաքամութիւնից:»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Ֆրանսիական լրագիրների նկատողութիւնների առիթով սպանիական թագաւորին գերմանական զօրքերի մի գունդի շէֆ նշանակելու մասին «Neue Preussische Zeitg.» լրագիրը տպեց պրուսական բոլոր գունդերի շէֆերի ցուցակը, որից երևում է, որ նրանց թւումն են եւրոպական գրեթէ բոլոր միապետները:

—Գերմանիայի արձանը Նիդերվալդի մէջ բանալու առիթով լրագիրները ասում են, որ առաջ արձանի վրա գրուածքը յիշեցնում էր ֆրանսիացիների յաղթվելը, բայց Վիլհելմ կայսրը չը կամեցաւ, որ գերմանական յաղթութիւնների արձանը, հեքեաթների մի ամբողջ հաւաքածու: Միթէ նրանց մէջ չէ փայլում արաբացու վառ երևակայութիւնը իր բանաստեղծական և գեղարուեստական սքանչելի գոյներով:

Գեղարուեստը ճանաչելու, գեղարուեստը գնահատելու համար պէտք է զարգացած ճաշակ, ազնիւ զգացմունք և գիտելու խորին ընդունակութիւն ունենալ: Դրեցէք Բաֆայէլի մադոնան կամ Այվազովսկու ծովանկարներից մէկը մի կոշտ, կոպիտ ռամկի առջև: Նա միայն ապուշի նման կը նայէ և արհամարհանքով երեսը շուռ կը տայ:

Այսպէս էլ պ. Հայկունին դատում է իր անձնական տպաւորութիւնների ներգործութեան ներքոյ, առանց հիմնվելու արհեստի և գրականութեան մէջ ընդունված պայմանների վրա: Նա անխտիր կերպով գործ է ածում «գեղարուեստ», «Պառնասի մուսաների ստեղծագործութիւն», «գեղարուեստական տաճար» բառերը, խոհեմութեամբ լռելով, թէ ինչ է հասկանում այդ վերջի բառերով: Ցանկալի կը լինէր, որ պարոնը փոքր ի շատէ ցոյց տար, թէ գեղարուեստի ո՞ր օրէնքներով է առաջնորդվում ինքը, որ «Կայծերը» զուրկ է գտնում այդ արժանաւորութիւնից: Անդադար հեքեաթ, հեքեաթ կոչելով, հարցը վճռված չէ կարելի համարել:—Կրկնում եմ, ցանկալի կը լինէր, որ պարոնը փաստերով ապացուցանէր իր կարծիքը, դրանով փոքր ի շատէ կը ծանօթանայինք նրա գիտութեան հետ, թէ ո՞ր աստիճան ծանօթ է նա կամ հասկանում է գեղարուեստի նշանակութիւնը, և որքան ուսումնասիրել է ազգերի գրականութիւնը ընդհանրապէս, և մերը առանձնապէս:

Բայց չը նայելով իր բոլոր զգուշութեանը, իր ազիտութիւնը երևան չը հանելու համար, մի տեղում պ. Հայկունին իր գրչից դուրս է թռցրել մի քանի բառեր, ասելով. «գեղարուեստը գտնվում է ոչ թէ երևակայական, ռոմանտիկական, այլ իրական կեանքում ու աշխարհում»: Այդ մի քանի բառերով պ. կրիտիկոսը թէև ցոյց

նի զուտաքները ֆրանսիացիների համար ծանր միատակներ պարունակեն:

—Ընդարական պարլամենտի բացվելուց յետոյ զանազան կուսակցութիւնների անդամները գումարվեցան իրանց կլուբներում: Ազատամիտ կուսակցութեան խորհուրդը ոգևորութեամբ ընդունեց մինիստր-նախագահ Տիսսային: Մինիստրը ասեց, որ խորվատական հարցի վերաբերութեամբ նա մտադիր է գործել այնքան խաղաղ ոգով, որքան թոյլ կը տայ քաղաքականութիւնը: Այդպիսով նա յոյս ունի աջող վախճանի հասցնել այդ գործը: Եթէ նրա յոյսերը չեն կատարվի, նա գոնե հանգիստ կը լինի, որ իր կողմից ամեն բան արել է: Ինչ կը վերաբերի հակահրէական շարժմանը, Տիսսայի կարծիքով, նա ուշադրութեան արժանի չէ: Այդ ամօթալի գործը հակառակ է ունդարական ժողովրդի անցեալի պատմութեանը, նրա բնաւորութեանը: Պետական և հասարակական կրեդիտը և առևտուրը այդ շարժման պատճառով մեծ վնասներ կրեցին: Նրա կարծիքով, պարլամենտի մի խօսքը անգամ բաւական է այդ ամօթալի շարժման վերջին կայծն անգամ հանգցնելու համար: Իսկ եթէ նա կը շարունակվի, Տիսսա կը դիմէ բարձր պարլամենտին, որը կը հարուածէ ոչ թէ միայն խեղճ, կոյր և անմիտ ապատամբներին, այլ և ուժեղ առաջնորդներին, որովհետև այդ նախատինքին պէտք է վերջ դնել, ինչ էլ պատահի, և որքան չուտ՝ այնքան լաւ: Մինիստր-նախագահի ճառը հաւանութեամբ ընդունվեցաւ: Լուրեր էին տարածված, իբր թէ ունգարական սէյմի խորվատ պատգամաւորները չէին կամենում մասնակցել նրա պարապմունքներին, բայց այդ լուրերը սխալ յայտնվեցան: Այդ հանգամանքը ապացուցանում է, որ ինչպէս ունդարացիք, նոյնպէս էլ խորվատները ցանկանում են համաձայնութիւն կայացնել: Խորվատական պատգամաւորները նոյնպէս խորհուրդ ունեցան: Վիճաբանութիւնները հանգիստ էին և նպատակ ունէին համաձայնութիւն կայացնել:

—Լեհաստանի ազգաբարութիւնը Պանամայի ջրանցքը փորելու մասին առանձին համակրութեամբ ընդունվեցաւ Սպանիայի մէջ, որովհետև սպանիական գաղթատեղիների լաւ ապագան ամուր կապված է այդ ձեռնարկութեան հետ: Սպանիական գաղթատեղիներից Կուբա կղզին ամենից յատ օգուտ կը քաղէ այդ ջրային նոր ճանապարհից: Գրանով է բացատրվում այն իրողութիւնը, որ գաղթականութիւնը Սպանիայից դէպի Կուբա չէ տալիս գեղարուեստի նշանակութիւնը, նրա թէորիան, նրա հիմնական օրէնքները,—բայց գոնէ ցոյց է տալիս նրա տեղը: Եթէ ես լռեմ, երեսի, բոլոր ռօմանտիկները, սկսեալ ժան-ժակ Ռուսօից մինչև Վիկտոր Հիւգոն, կը բողոքէին, եթէ լսէին, որ պ. Հայկունին այսպիսի կարծիք ունի նրանց մասին:

Ես շարունակում եմ խօսել պ. Հայկունու գրելու ձևի վրա:

Նրա յօդուածը տպվում է, համարները մինը միսի հետևից դուրս են գալիս, դեռ ճշմարիտ կրիտիկական ոչինչ չը կայ: Փողոցում նրան դարձեալ նկատողութիւն են անում. պարոն, այդ ինչ տխակ կրիտիկա ես գրում. քո ասածները ոչ մէկը վէպին չէ վերաբերում, դու «Կայծերի» մէջ գործող անձինքները, նրա տիպերը չը քննեցիր, նրանց բնաւորութիւնների, նրանց մտաւոր և հոգեբանական կողմերի մասին ոչինչ չասեցիր: Դարձեալ դժուարութիւն: Պէտք է մի բան ասել: Բայց ո՞րտեղ ասել, յօդուածը արդէն վերջանալու վրա է: Որտեղ էլ որ լինի, մի և նոյն է, և պարոն կրիտիկոսը մի տեղում մոցնում է այս տողերը.

«Ես իմ յօդուածումը մի խօսքով անգամ չը շոշափեցի «Կայծերի» հերոսների հոգեբանական կողմերը, որովհետև այդ կողմերը թոյլ, շատ թոյլ էին, և կարծես թէ չը կային»:

Ուր մարդիկ ապրում են, մտածում են, զբաղում են, սիրում են, ատում են, տրտմում են, տրախանում են,—ուր մարդիկ գաղանների կատաղութիւն ունեն և աղաւնու հեզութիւն, չէ կարելի ասել, թէ նրանց մէջ չը կան հոգեբանական կողմեր: Առանց հոգու մարդը ոչինչ զգացմունք չունի. նա անշունչ դիակ է: Բայց, կարծեմ, ինքը պ. Հայկունին հակառակում է իրան, որ «Կայծերի» հերոսներին բոլոր հոգեկան զգացմունքներից զուրկ դիակներ է համարում. որովհետև մի տեղում նա համեմատում է այդ վէպի հերոսներին այնպիսի անձնաւորութիւնների հետ, որոնք մի ամբողջ աշխարհ տուգի մէջ զրին...

Պ. Հայկունու յօդուածում ոչ մի միտք իր տեղումը չէ. նրա մէջ կարգ, դասաւորութիւն չը կայ. նա անդադար մէկ միտք թերի թողնելով, դէպի միւսն է թռչում: Եւ այդ առաջ է եկել նրանից, որպէս վերևում ցոյց տուի, որ նա իր տեղեկութիւնները հաւաքել է ուրիշների նկատողութիւններից, և այդ արել է այն ժամանակ, երբ նրա յօդուածը արդէն սկսել էր տպվել, յայտնի բան է, որ դասաւորութիւն չէր կարող լինել: Այդ յօդուածը կարդալիս յիշեցնում է այն մուրացկաններին, որոնք փողոցներում ինչ շորի կտոր որ ընկած են տեսնում, վեր են առնում, բերում են տուն և կարում, կարկատում են իրանց քրքրված վերարկուի վրա, այսպիսով դառնում է մի խայտաճամուկ բան:

Ասածներս իբրև ապացոյց, ես մատնացոյց կանեմ մի աւելի յատկանիշ կէտի վրա: Պ. Հայկունու կրիտիկան տպվել, ստորագրվել և վերջացել էր արդէն: Անցել էին շաբաթներ, անցել էին ամիսներ: Յանկարծ նրան յիշեցնում են, թէ «Կայծերի» մէջ բաղմաթիւ պատմական, աշխարհագրական և ցեղագրական անուններ կային, մինթէ նրանց մէջ սխալներ ցոյց տալ չէր կարող: Բայց ինչ անէ, պարոնը ոչ հին Հայաստանի աշխարհագրութիւնը գիտէ և ոչ նրա պատմութիւնը: Մի մարդ պէտք է օգնէ նրան: Օգնութիւնը հասնում է: Մի վանեցի թէ էռզրումցի պարոն այդ միջոցին պատահմամբ հիւր է լինում «Մեղուի» խմբագրատան մէջ: Նա տալիս է մի երկար ցուցակ աշխարհագրական, պատմական և ցեղագրական անուններ, որոնք իբր թէ սխալ էին գրված «Կայծերի» մէջ: Այդ բոլորը լաւ էր, նպաստաւոր էր պ. կրիտիկոսի համար: Բայց ո՞րտեղ մոցնել նրանց: «Կայծերի» քննադատութիւնը արդէն տպվել, վերջացել է: Բայց պ. Հայկունու համար մի և նոյն է, նա ըստանում է յիշեալ ցուցակը, և որպէս մաքուր արծաթ, տեղաւորացնում է «Խաչագողի Ցիշատակարան» քննութեան մէջ:

Եւ այսպէս, պ. Հայկունու յօդուածը մի անկապ, խառնիխուռն և վայրի վերոյ գրված է: Նա ոչ միայն կրիտիկա չէ, այլ պոլեմիկա կոչվելու արժանաւորութիւնից զուրկ է: Պոլեմիկայի մէջ առաջնորդում է քննադատին առողջ միտքը, քննելի առարկայի ճիշտ և խղճմտաւոր հասկացողութիւնը: Բայց երբ առողջ դատողութեան տեղ գործում է կիրքը, նախանձը, ատելութիւնը, անուանարկութիւնը դէպի հակառակորդի անձնաւորութիւնը,—այդ դէպքում պոլեմիկան դառնում է մի զզուելի պամֆլետ և մինչև անգամ դիֆամացիա: Պ. Հայկունու յօդուածը վերջին տեսակներին պէտք է վերաբերել: Նրա մէջ լիքն են զանազան կոպիտ սրախօսութիւններ, զանազան փողոցային մասխարութիւններ և զանազան ցինիկական ակնարկութիւններ դէպի «Կայծերի» հեղինակի անձնաւորութիւնը: Այդ բոլորը «Կայծերի» հեղինակի և նրա աշխատութեան վրա ոչինչ արատ չը ձգելէն յետոյ, վնասում է իրան, կրիտիկոսին, երբ ընթերցողը բացարձակ կերպով նկատում է նրա մէջ կիրը: Նոյն իսկ խայտառակ էպիգրաֆը, որը իբրև նախերգանք պ. կրիտիկոսը գրել էր իր յօդուածի ճակատին, պարզ կերպով ցոյց է տալիս, թէ ինչ հոգուց գրված գրել է նա իր յօդուածը:

Իմ յօդուածի սկզբում ես ցոյց տուի, թէ ինչ է կրիտիկան և ինչ պէտք է լինի ճշմարիտ կրիտիկոսի պարտաւորութիւնը: Բայց պ. Հայկունին չեզվում է բոլոր այն պայմաններից, ինչ որ կրիտիկայի գործը պէտք է լինի: Նա չէ քննում «Կայծերի» ամբողջ հիւսվածքը, ուշադրութիւն չէ դարձնում նրա ընդհանուր շինուածքի վրա, թէ որ աստիճան այդ աշխատութիւնը, իբրև վէպ, հասնում է իր նպատակին: Նա միայն նախադասութիւնների, բառերի, կէտադրութիւնների և զանազան մանր-մունր սխալների տեսից է ընկնում, և հնչին բծախնդրութիւններ է անում: Այդ է պատճառը, որ նրա ամբողջ 8 համարների մէջ գետեղված կրիտիկան կարդալուց յետոյ, ընթերցողը դարձեալ չէ կարողանում մի պարզ դաղափար կազմել, թէ ինչ բան է «Կայծերը»:

Դիցուք թէ մի մարդ կամենում է ծանօթացնել ձեզ այս և այն նշանաւոր շինուածքի հետ, բայց փոխանակ ցոյց տալու, թէ ճարտարապետութեան որ ճիւղին է պատկանում, ինչ ճաշակով է շինված, կամ որքան յարմարութիւններ ունի բնակութեան համար,—այդ բոլորը թողնում է և միայն ասում է՝ թէ լուսամուտներից մէկը ծուռն է, ծխնելոյզներից մէկը իր տեղումը չէ, դռներից մէկը կտրած է, պատից մի քանի աղիւսներ ցած են թափվել և այլն: Տարակոյս չը կայ, որ այդ մանր-մունր նկատողութիւնները չեն կարող ձեզ ճիշտ դաղափար տալ շինուածքի ամբողջութեան մասին: Այս կերպով էլ վարվում է պ. Հայկունին «Կայծերի» վերաբերութեամբ:

Նա միայն ամեն ջանք գործ է դնում, որ վէպի մէջ սխալներ ցոյց տայ, հակասութիւններ գտնէ, անբնական երևոյթներ երևան հանէ, և որտեղ չը կան այսպիսիները, ինքը ամենայն անբարեխղճութեամբ հնարում է, ստեղծում է: Նա վեր է առնում գրքի այս և այն երեսից նախադասութիւններ կամ նախադասութիւնների կէսը, վեր է առնում բառեր, և միացնելով, նրանցից իր ցանկացած միտքն է դուրս բերում: Աղաւաղել փաստերը, այլանդակել իրողութիւնները, շատ հասկանալի է, որ օրինաւոր կրիտիկոսի գործ չէ: Այդ բոլոր զեղծումները ես ցոյց կը տամ իր տեղում:

(Կը շարունակվի)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵՒՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 28 սեպտեմբերի: Պետական կայքերի մինիստրը սեպտեմբերի 26-ին ուղևորվում է Կովկաս ծառայութեան գործերով: Հարաւում առևտուրը և արդիւնաբերութիւնը զարգացնելու համար նախագծվում է միացնել Սև և Ազովեան ծովերը մի ջրանցքով, որ կըսկսվի Գենիչեսկի մօտ: Ինչպէս ասում են, գրամագլուխը հաւաքված է և աշխատանքները կը սկսվեն 1884-ին և կը վերջանան 1885-ին:

ՎԻԵՆՆԱ, 28 սեպտեմբերի: Ալբերտ և Բէյլեր դուքսերը իշխան Դոլգորուկիին այցելութեան գնացին, որ բաւական երկարատև էր:

ՓԱՐԻԶ, 28 սեպտեմբերի: Պատերազմական մինիստր նշանակված է գեներալ Կամպենոն: Այսօր գեսպան Ժօրէս ուղևորվեցաւ Ս. Պետերբուրգ իր հրաժեշտի թղթերը յանձնելու համար:

ՍՕՖԻԱ, 28 սեպտեմբերի: Ազգային ժողովը հաստատեց ռուսաց պատերազմական ծախսերի հատուցման օրինագիծը և Վիէննայի մէջ կազմված երկաթուղիական դաշնագիրը:

ԼՎՈՎ, 28 սեպտեմբերի: Գալիցիայի մէջ լեհական հրացանաձիգներ կազմակերպելու նախագիծը համակրութեամբ չընդունվեցաւ կառավարչական շրջաններից և հասարակութենից: Սէյմը երևի կը մերժէ այդ նախագիծը, եթէ նա կառաջարկվի:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԼՕԲՈՒՍԻ ԳՐԻՉՆԵՐ

Որոնցով կարելի է գրել ամենակոպիտ թղթի վրա:

Միակ գործակալ **ԼԻԱԿԱՆ Խ**տեղը կան ամենրի համար մեծ **ԳՐԻՉՆԵՐ** էժան քան թէ նոյնպէս ԹԱՆԱՔ, ներ, զմուռ, ՄԱրիչներ, պենալ, ներ, ծխախոտի ՆԵՐ, ածելիք, սներ, ԲԱԶԿԱԹՈՌ-բարկու կախելու ՏԻՆԵՐ, անոտներ, լութիւն **ԱՆԳԱՆՈՒԹ**: Նոյն տեսակ ձեռագրեքանակութեամբ ամեն ձևի 25% ուրիշ տեղ: Կան Թուղթ, տետրակ-ՏԻՏՆԵՐ, քարեզ-ԳՐՉԱԿՈԹ, քսակամաններ, ՄԿՐԱՏ-ՐՈՑՆԵՐ, խալիչա-ՄԱՀՃԱԿԱԼ, վե-համար իրեր, ԳՕ-ՄԱՏՈՒՅԱՐԱՆՆԵՐ, բրիտանական մետալից իրեր, ԼԱՊՏԵՐ-ՆԵՐ, գդալներ, ԲԱԺԱԿՆԵՐ, Ջրամաններ, երես լուանալու ամաններ, Ֆիլտրա, կրանշվոցներ, այգու մկրատներ, շորի շչէօտակագլխի, երկաթէ թելերից, ձիու համար: Մակենաօշներ: Բժշկական Թուղթ վատերկլօզետի համար և այլն և այլն:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹ:

49—100

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ

Հետևեալ մեկ արարուածով կատակերգութիւնները.

Էլ չարէս ինչ կամ երկու սիրահար	35 կ.
Մօդա	40 »
Կուսապատճառը ես էի.	55 »
Խէչոյի թուզը	35 »
Սէր կամ մահ	35 »

Դիմել. ЭРИВАНЬ, Эмину Теръ-Григорянцу.

7—10

Մի հայ պատանի ցանկանում է մի ընտանիքում բնակարան և անուն ստանալ, որի փոխարէն որոշեալ ժամերում նա կը պարապի տան երեխաների հետ հայոց և ռուսաց լեզուներով, այլ և գանազան առարկաներով: Հասցէն կարելի է իմանալ „Մշակի“ խմբագրատանը: 4—10

Գիւղատնտեսական մեքենաների մասնագէտ

ԼԵՒՈՆ ԽԱՆ-ԱՂԵԱՆՑ,

Ի ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Բերել եմ տալիս և սարքում եմ գութաններ, ցանելու, հնձելու, կալսելու և դարման շինելու մեքենաները, շոգեշարժ ջաղացներ և ձիթահաններ, հանում եմ ծառուներ և սարքում եմ զանազան տեսակ ջուր բարձրացնող մեքենաներ: Զբ գիտեցողներին սովորեցնում եմ նոցա բանեցնելու կերպը:

Պատկերազարդ ցուցակս մեքենաների ուղարկում եմ ցանկացողներին ձրի:

Դիմել այս հասցէով Въ Вагаршапатъ, въ контору Эчміадзинской Паровой Маслобойни.

Л. Е. Ханъ-Агову.

4—6

Վերականգնեցնող **ՄԱԿ-ՄԱՍ-ՏԵՐ**, մազերը ամրացնող և նրանց **ԲՆԱԿԱՆ ԳՈՅՆԸ** վերադարձնող: Գինը 2 ր. շիշը, **ՓՈՍՏԱ-ՅՈՎ** ուղարկված 2 ր. 49 կոպ. **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ** խանութի մէջ

Մի և նոյն տեղը **ԽԻՆԱՅԻ ԻԻՂ**, մազերը ամրացնելու համար, 1 ր. ամանը և վրձին գլխացաւի դէմ, **ՏՈՒԱԼԷՏ Ի ՍԱՊՈՆ** և հոտաւէտ ջրեր և այլն:

53—100

LIBRAIRIE BAERENSTAM TIFLIS.

LA MINGRÉLIE

PAR

J. MOURIER.

Cet ouvrage de luxe, tiré seulement à cent exemplaires, formera un volume in—16, de 450 pages et contiendra des cartes, des chromolithographies et 80 gravures.

Les deux premiéres livraisons ont paru.

PRIX: 10 ROUBLES.

3—3

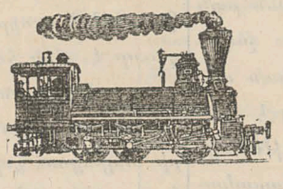

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂՈՒ ԳՆԱՑՔՆԵՐ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՆԵՐԻ ԳՆԱՑՔՆԵՐ ԲԱԹՈՒՄԻ ԵՒ ԲԱԳՈՒԻ ՄԷՋ

Կայարան	Գալիս է	Գնում է	Կայարան	Գալիս է	Գնում է
	ժամ. րոպէ.	ժամ. րոպէ.		ժամ. րոպէ.	ժամ. րոպէ.
Բաթում. .	—	8— „ առ.	Բագու. . .	—	10—23 առ.
Սամտրեդի.	12— 2	12—18	Գանձակ . .	12—20	12—48 գիշ.
Ռիոն . . .	1— 9	1—22	Թիֆլիս . .	7—49	8—31 առ.
Սուրամ . .	6— 8	6—11 երեկ.	Գորի . . .	10—56	11— „
Միխայլօվո.	6—23	6—33	Միխայլօվո.	12—26	12—46
Գորի . . .	7—53	8— 2	Սուրամ . .	12—58	1— 1
Թիֆլիս . .	10—25	11—11	Ռիոն . . .	5—54	6— 9 երեկ.
Գանձակ . .	6—20	6—39 առ.	Սամտրեդի.	7— „	7—20
Բագու. . .	8— 8 երեկ.	—	Բաթում. .	11—21 երեկ.	—

ԹԱՌՆ ԳՆԱՑՔՆԵՐ ԹԻՖԼԻՍԻ ԵՎ ՍՈՒՐԱՄԻ ՄԷՋ

Կայարան	Գալիս է	Գնում է	Կայարան	Գալիս է	Գնում է
	ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ		ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ
Սուրամ. . .	—	1—38 գիշեր	Թիֆլիս . .	—	3—11
Միխայլօվո.	1—50	2— 5	Գորի. . . .	6—30 երեկ.	6—41
Գորի. . . .	4— 6	4—30	Միխայլօվո.	8—41	8—56
Թիֆլիս. . .	8—առաւ.	—	Սուրամ. . .	9— 8 երեկ.	—

ԹԱՌՆ ԳՆԱՑՔՆԵՐ ՍԱՄՏՐԵԴԻԻ ԵՎ ՓՕԹԻԻ ՄԷՋ

Կայարան	Գալիս է	Գնում է	Կայարան	Գալիս է	Գնում է
	ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ		ժամ. րոպէ	ժամ. րոպէ
Փօթի. . . .	—	8—45 առ.	Սամտրեդի .	—	7—30 երեկ.
Սամտրեդի.	11—39 առ.	—	Փօթի. . . .	10—24 երեկ.	—

ԼԱՍՊԱՅԻ ՍՊԱԿԻՆԵՐ

„ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԳԻՒՏԷ“

Սպակէ գործարանից ծախվում են մեծ քանակութեամբ էժան գներով: **ՍԻՄԵՆՍԻ և ՀԱԼՍԿԷԻ** գրասենեակ:

5—5 (2)

ՄԱՆՈՒՖԱԿՏՈՒՐԱՅԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Զ Ի Ն Գ Է Ր

ՆԻՒ-ԻՕՐԿԻ ՄԷՋ

ԿԱՐԵՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻ ԱՄԵՆԱԸՆԴԱՐՁԱԿ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՋ:

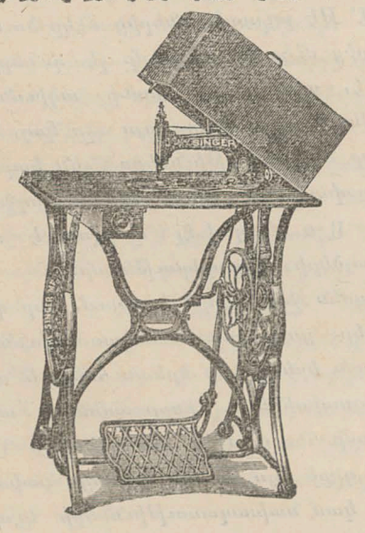

Ծախում է ամենալաւ համարված կարեմեքենաներ նպաստող նոր գործիքներով և նոր պատուանդաններով, որոնք պահպանում են փչանալուց, գործելու ժամանակ աղմուկ չեն հանում և թեթև ընթացք ունեն աշխատանքի ժամանակ, այնպէս որ ամենաթոյլ և ծեր մարդիկ կարող են նրանց կառավարել առանց ոյժերը սպառելու: Ծախվում է

ԿԷՍ ՄԻԼԻՈՆ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻՑ ԱՒԵԼԻ ՏԱՐՎԱՑ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ:

Այս իրողութիւնը ամենալաւ ապացոյց է Զինգերի կարեմեքենաների համար:

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ. Զինգերի իսկական կարեմեքենաները մեծ վարկ ունեն, որովհետև իրանց գեղեցիկ յատկութիւններով ամենքին զմայլեցնում են և այդ պատճառով ուրիշ գործարանները նրանց կեղծում են և ծախում են Զինգերի իսկական կարեմեքենաների տեղ: Զգուշացնում եմ ձեզ, որ Զինգերի իսկական իւրաքանչիւր կարեմեքենան The Singer Manufacturing C-° ֆիրմայից ունի գործարանի դրոշմներ մեքենայի կոթի և մամուլի վրա. The Singer Manufacturing C-°,

Գ. ՆԷՑԴԼԻՆԳԵՐ, ԹԻՖԼԻՍ, ԳՕԼՕՎԻՆՍԿԻ ՓՈՂՈՑ, ՏՈՒՆ ՄԻՐԻՄԱՆՕՎԻ

ԲԱԹՈՒՄԻ մէջ Պօլիցէյսկայա փողոց, տուն Թերպի-Օղլի:
ՔՈՒԹԱՅԻՍԻ մէջ Միխայլօվսկայա փողոց, տուն Շնէյդերի:
ԲԱԳՈՒԻ մէջ Միխայլօվսկայա փողոց, տուն Միրզա-Աւազովի:

Իւրաքանչիւրին միջոց տալու համար ձեռք բերել Զինգերի ամենաօգտակար և իսկական կարեմեքենան կարելի է գնել փոքր մուտքերով, այսինքն շաբաթական 1 ր. 50 կ. վճարելով առանց իսկական գինը բարձրացնելու: Հնացած մեքենաները խանութը փոխոխում է:

20—50 (1)

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 29 Сентября 1883 года. Типографія Канцеляріи Главнонач. Гражд. час., Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.